

Jahonning iqtisodiy muammolari

Fargona politexnika instituti 89-23 guruh talabasi

Rahmonov Muhammadali Rahimjon o‘g‘li

Annotatsiya: Jahondagi iqtisodiy muammolarning ko‘plab turlari mavjuddir, eng muhimi daromadlarni taqsimlash (odamlarga to‘lanadigan pul miqdori) va boylikni taqsimlash (odamlar egalik qiladigan boylik miqdori). Ushbu maqolada jahonning iqtisodiy muammolarining ayrimlari haqida ilmiy tadqiqot olib borildi va xulosa hamda takliflar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: iqtisodiy muammolar, integratsiyalashuv, kombinat, jahon moliyaviy inqirozi, iqtisodiy o‘shish, barter,

Аннотация: В мире существует множество типов экономических проблем, наиболее важными из которых являются распределение доходов (количество денег, которые людям платят) и распределение богатства (количество богатства, которым люди владеют). В данной статье проведено научное исследование некоторых мировых экономических проблем, сформулированы выводы и предложения.

Ключевые слова: экономические проблемы, интеграция, комбинат, мировой финансовый кризис, экономический рост, бартер,

Abstract: There are many types of economic problems in the world, the most important being the distribution of income (the amount of money people are paid) and the distribution of wealth (the amount of wealth people own). In this article, a scientific study was conducted about some of the world's economic problems, and conclusions and proposals were developed.

Key words: economic problems, integration, combine, world financial crisis, economic growth, barter,

Kirish: Jahondagi iqtisodiy muammolarning ko‘plab turlari mavjuddir, eng muhimi daromadlarni taqsimlash (odamlarga to‘lanadigan pul miqdori) va boylikni taqsimlash (odamlar egalik qiladigan boylik miqdori). Mamlakatlar yoki davlatlar o‘rtasidagi iqtisodiy tengsizlikdan tashqari, turli xil odamlar guruhlarini o‘rtasida iqtisodiy tengsizlikning muhim turlari mavjud. 2008 yildagi moliyaviy inqiroz Amerika ipoteka bozoridagi muammolar bilan boshlandi, shunda banklar uy-joy narxining 130 foizigacha kreditlar berishdi (Rossiyada uy-joy narxining o‘rtacha 85

foizi). Hisob-kitoblarni amalga oshirish uchun LIBOR stavkasi ishlatilib, 2007 yil oxiriga kelib sezilarli darajada oshdi, shundan so‘ng ipoteka qarz oluvchilarning bankrotligi boshlandi. Amerikaning uy-joy ipoteka krediti birinchi bo‘lib qulab tushdi (bozorda o‘ninchi o‘rin, aksiya narxining minus 45 foizi, xodimlarning 90 foizi ishdan bo‘shatildi). U dunyodagi eng yirik Deutche Bank va JPMorgan banklarini tortdi. 2008 yil may oyida ipoteka obligatsiyalari bozorida ikkinchi o‘rinni egallagan Amerikaning Bear Stearns investitsiya banki qulab tushdi (aktsiyalar 47 foizga tushdi, bank bir dona uchun 2 dollarga sotildi, bir kun oldin aktsiyalar 30 dollarga teng edi).

Keyin neft 2008 yil kuzida 147 dollardan 40 dollargacha pasaya boshladi. 2008 yil sentyabr oyida Amerikaning Lehman Brothers banki (AQShdagi to‘rtinchi yirik investitsiya banki) 613 milliard dollar qarzdorlik bilan bankrotlik to‘g‘risida ariza berdi. Yirik investitsiya banki Merril Lynch o‘zining mustaqil faoliyatini to‘xtatdi, ikkita asosiy ipoteka agentliklari - Fanni Mey va Freddi Makning zarari 14 milliard dollarni tashkil qildi. Avtomobil ishlab chiqaruvchilar - General Motors, Chrysler - hukumatdan yordam so‘rab murojaat qila boshladilar. Yil davomida AQSh fond bozori o‘rtacha 40-45% yo‘qotdi, bu 1988 yildan beri eng yuqori ko‘rsatkichdir.

2008 yildagi moliyaviy inqiroz dunyoni inqirozga olib keldi. Yaponiya bozori 42.12% yo‘qotdi, bu savdo tarixidagi eng yomon ko‘rsatkichdir. Angliya Banki bazaviy stavkasini 1694 yildan beri eng past darajaga - 2% ga tushirdi. Islandiya bankrotlikka duch kelmoqda - uning uchta eng yirik banki qulab tushdi. Mamlakat XVJdan yordam so‘rashga majbur bo‘ldi. Germaniya bank tizimini qo‘llab-quvvatlash uchun inqirozga qarshi 500 milliard evro miqdoridagi paketni olmoqda. Frantsiya bank sohasiga 10,5 milliard evro miqdorida mablag‘ ajratmoqda. Kanada qayta moliyalash stavkasini 1958 yildan beri eng past darajaga tushirmoqda. Gretsiya uzoq muddatli byudjet inqirozini boshladi, natijada mamlakat 2015 yilda defolt holatiga tushib qoldi. Rossiyada kompaniyalarning kapitallashuvi 75 foizga, oltin-valyuta zaxiralari 25 foizga kamaydi. Dunyoda 2009 yilda ishsizlarning umumiy soni 200 millionga yaqin edi. 2009 yilda jahon iqtisodiyoti Ikkinchi Jahon urushidan beri birinchi marta salbiy o‘shishni ko‘rsatdi, 0,7% ga pasaygan, jahon savdosi esa 10% ga qisqargan. 2008 yildagi voqealardan keyin dunyo hali ham tiklanmadi, iqtisodchilar ushbu davlatga shunday nom berdilar - "Buyuk Retsessiya", ularning prognozlariga ko‘ra, undan chiqish yo‘li noma'lum muddatga qoldirilishi mumkin.

Shu o‘rinda, jahon moliyaviy inqirozining yuzaga kelishida asosiy sabab – moliyaviy resurslar bilan real ishlab chiqarish hajmi o‘rtasidagi mutanosiblikning keskin buzilishi hisoblanishini ta’kidlash lozim. Pul muomalasi qonunlaridan ma’lumki, iqtisodiyot sog‘lom va barqaror amal qilishi uchun muomalaga chiqarilayotgan pul massasi bilan tovar va xizmatlar ishlab chiqarish real hajmi o‘rtasida muayyan nisbatga amal qilinishi lozim. Biroq, milliy iqtisodiyotlarning baynalminallashuvi va globallasuv jarayonlari pul muomalasining amal qilishiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazib, dastlab ayrim mamlakatlar, masalan AQShda, keyinchalik ko‘plab mamlakatlarda mazkur qonunga rioya qilishning zaiflashuviga, keyin esa uni umuman e’tiborga olmaslikka qadar olib keldi. Jumladan, o‘tgan asrning 70-yillariga qadar amal qilib kelgan jahon valyuta tizimlari pullarning oltin yoki tovar mazmunini ta’minlash orqali iqtisodiy munosabatlarning barqarorligiga zamin yaratdi. Biroq, jaqon amaliyotida 1976 yildan boshqariladigan, suzib yuruvchi valyuta tizimiga o‘tgach, pulning oltin mazmuni yo‘qolib, asosan AQSh dollari etakchi valyutaga aylangach, uning muomalaga chiqarilishini nazorat qilib bo‘lmay qoldi. Keyingi yillarda globallasuv jarayonining jadallasuvi ta’sirida xalqaro iqtisodiy aloqalarda qat’iy valyutaga bo‘lgan talabning yanada kuchayishi AQSh tomonidan hech qanday tovar bilan ta’minlanmagan pullarning muomalaga chiqarilish jarayonini yanada tezlatib yubordi. Ma’lumotlarga ko‘ra, muomaladagi pul massasi (naqd, kredit pullar va turli to‘lov vositalari)ning tovar va xizmatlar ishlab chiqarish real hajmidan deyarli 10 baravar, agar pulning aylanish tezligini ham hisobga olinsa, muomala uchun zo‘rur bo‘lgan pul miqdoridan, ya’ni pulga bo‘lgan talabdan bir necha o‘n baravar ko‘payib ketganligini anglatadi.

Shu bilan bir qatorda, asosan etakchi rivojlangan mamlakatlarda kuzatilgan quyidagi salbiy qo‘latlar ham moliyaviy inqirozning vujudga kelishiga asosiy sabablaridan hisoblanadi:

- noratsional pul-kredit siyosatini, hamda qayta moliyalash stavkasini surunkali ravishda past darajada ushlab turilishi natijasida qarzga yashashning odatga va kundalik holatga aylanishi;

- moliyaviy institutlarning majburiyatlari bilan ustav mablaqlari o‘rtasidagi mutanosiblikning keskin buzilishi;

- qimmatli qo‘qozlar bo‘yicha reyting tashkilotlari tomonidan soxta xulosalar berilishi;

- moliyaviy audit va professional etika tamoyillarini buzilishi va soxta audit xulosalari taqdim etilishi;

- moliyaviy raxbatlantirish uslubi sifat ko'rsatkichlariga emas, balki miqdoriy ko'rsatkichlarga asoslanganligi;

- yuqori riskli va murakkab qosilaviy qimmatbaqo qoqozlarni vujudga kelishi va hokazo.

Ushbu ressesiyaning salbiy oqibatlarini:

ISHSIZLIK Xalqaro Mehnat Tashkiloti (XMT) inqiroz tufayli 2009 yil oxiriga qadar kamida 20 million ish o'rni yo'qolishini bashorat qildi - asosan "qurilish, ko'chmas mulk, moliyaviy xizmatlar va avtosanoat" - jahondagi ishsizlikni 200 dan yuqori birinchi marta million. XMT prognozlariga ko'ra, 2009 yilda butun dunyo bo'ylab ishsizlar soni 50 milliondan oshishi mumkin, chunki global tanazzul kuchaymoqda. 2007 yil dekabrda AQShda ishsizlik darajasi 4,9% ni tashkil etdi. 2009 yil oktyabrga kelib, ishsizlik darajasi 10,1% gacha ko'tarildi. Ishsizlikning keng ko'lami (marginal ishchilarni hisobga olgan holda, iqtisodiy sabablarga ko'ra yarim kunlik ish bilan band bo'lganlar va ba'zi (ammo barchasi ham) tushkunlikka tushgan ishchilarni hisobga olgan holda) 16,3% ni tashkil etdi. 2009 yil iyul oyida kutilganidan kamroq ish o'rinlari yo'qoldi va ishsizlik darajasi 9,5% dan 9,4% gacha tushdi. 216,000 avgust oyida hatto kamroq ish o'rinlari yo'qolgan, bu 2008 yil sentyabr oyidan beri eng past ish o'rinlari sifatida qayd etilgan, ammo ishsizlik darajasi 9,7% gacha ko'tarilgan. 2009 yil oktyabr oyida yangiliklar turg'unligi sababli ish o'rinlarini qisqartirgan ba'zi ish beruvchilar ularni qayta ishga solishni boshlaganliklari haqida xabar berishdi. Yaqinda iqtisodchilar 2010 yil yanvarida AQShda iqtisodiy o'sish 2009 yilning to'rtinchi choragida tiklanganini e'lon qilishdi va ba'zilar ish joylarining cheklangan o'sishi 2010 yil bahorida boshlanishini bashorat qilishdi Evropa Ittifoqi davlatlari uchun o'rtacha raqamlar AQShnikiga o'xshashdir. Ba'zi Evropa mamlakatlari tanazzulga juda qattiq duch kelishdi, masalan, Ispaniyada ishsizlik darajasi 2009 yil may oyida 18,7% ga (yoshlar uchun 37%) yetdi - bu evro hududidagi eng yuqori ko'rsatkichdir. Buyuk Britaniyada tanazzul davrida yoshlar ishsizlikning og'irligini boshdan kechirishdi. Braziliya, Hindiston va Xitoyda rivojlangan iqtisodiyotlarning ko'tarilishi global ishchi kuchini keskin oshirdi. So'nggi paytlarda ushbu mamlakatlarda aloqa va ta'lim sohasidagi yaxshilanishlar ushbu mamlakatlarning ishchilariga AQSh kabi an'anaviy kuchli iqtisodiyotdagi ishchilar bilan yanada

yaqinroq raqobatlashishga imkon berdi. Ushbu ishchi kuchi ta'minotidagi ulkan o'sish ish haqining pasayishini va ishsizlikni keltirib chiqardi. Ayni paytda ko'plab odamlarning kasbiy martabalari muzlatilgan darajaga tushib qolgan. Shuningdek, bir nechta tashkilotlarning boshqaruv darajasida o'zgarishlar yuz berdi va shu sababli xodimlar almashinuvi katta bo'ldi. Qisqacha aytganda, bu har qanday tashkilotning butun boshqaruv tizimining qulashi deb ta'riflanishi mumkin. Shuningdek, banklar tomonidan beriladigan kreditlar bo'yicha qarama-qarshiliklar darajasi oshganligi qayd etildi. Bir muncha vaqtga kelib, 21-asrning yirik iqtisodiyotlari o'zgaruvchanlikning pasayishi davrini boshlagan deb hisoblashadi, bu ba'zan "Buyuk Moderatsiya" deb nomlanadi, chunki ko'plab iqtisodiy o'zgaruvchilar nisbiy barqarorlikka erishgan ko'rinadi. Tovarlarining qaytishi, fond bozori va valyuta qiymatining o'zgaruvchanligi Buyuk Moderatsiya tushunchalari soxta e'tiqodga asoslanganligini ko'rsatmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Xodiev B.Yu., Shodmonov Sh.Sh. Iqtisodiyot nazariyasi. Darslik. – T.: Barkamol fayz-media, 2017. – 783 bet.
2. Razzoqov A., Toshmatov Sh., O'rmonov N. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. Darslik (lotin yozuvida). - T. "Iqtisod-moliya", 2007. –320 b.
3. Kochetkov A.A. Ekonomicheskaya teoriya: Uchebnik dlya bakalavrov / Moskva.: Dashkov i K, 2016. - 696 c.
4. Paul A. Samuelson, William D. Nordhaus. Economics. 19th Edition. McGraw-Hill Companies. USA. 2015.
- VI. O'quv qo'llanmalar
- 5. Shodmonov Sh.Sh., Mamaraximov B.E. Iqtisodiyot nazariyasi. Ma'ruzalar matni. – T.: Iqtisod-moliya, 2016. – 728 bet.
6. Nosova S.S. Ekonomicheskaya teoriya. Elementarnyy kurs: ucheb. posob. M.: KNORUS, 2010. – 510s.